

Psihoanalitički pristup Sofoklovu Kralju Edipu i Shakespeareovu Hamletu

Škoda, Ema

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:053452>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Ema Škoda

Psihoanalitički pristup Sofoklovu *Kralju Edipu* i
Shakespeareovu *Hamletu*

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ema Škoda

Matični broj: 0009080325

Psihoanalitički pristup Sofoklovu *Kralju Edipu* i
Shakespeareovu *Hamletu*

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Filozofija

Mentor/ica: prof. dr. sc. Adriana Car-Mihec

Rijeka, 02.09.2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Psihoanalitički pristup Sofoklovu Kralju Edipu i Shakespeareovu Hamletu* izradio/la samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Adriane Car - Mihec.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Ema Škoda

SADRŽAJ RADA:

1. UVOD	1
2. O TRAGEDIJI OPĆENITO	1
3. PSIHOANALIZA.....	3
3.1. DJETINJSTVO, SEKSUALNOST I PSIHOANALIZA	5
4. EDIPOV KOMPLEKS KAO POLAZIŠTE PSIHOANALIZE.....	7
4.1. DRUGI PSIHOANALITIČKI PRISTUPI EDIPOVOM KOMPLEKSU.....	9
5. PSIHOANALITIČKI PRISTUP HAMLETU.....	14
5.1. PSIHOANALITIČKI PRISTUP OFELIJINOM LUDILU	20
6. ZAKLJUČAK	23
7. POPIS LITERATURE	25

SAŽETAK

U ovom završnom radu ključne su dvije tragedije, a to su Sofoklov *Kralj Edip* i Shakespeareov *Hamlet* koje su prikazane kroz značajne psihoanalitičke teorije. Budući da se Sigmund Freud drži osnivačem psihoanalize, spomenute tragedije analiziraju se i proučavaju kroz prizmu Freudove psihoanalize. Tako je riječ o pojmovima kao što su Edipov kompleks, djetinjstvo, seksualnost, nesvjesno. Osim Freuda, u radu se spominju značajni psihoanalitičari poput Fromma, Lacana, Nussbaum, Jonesa i Randa, a spomenute su tragedije također predstavljene kroz njihove psihoanalitičke teorije.

Uz psihoanalitički pristup *Kralju Edipu* i *Hamletu*, ukratko je prikazana definicija tragedije s obzirom na to da su oba djela žanrovski definirane kao tragedije. Također se ukratko obrazlaže psihoanalitička teorija, a na samom kraju rada prikazani je psihoanalitički pristup liku Ofelije koji se pojavljuje u tragediji *Hamlet*, a prikazala ga je C. Camden u svom članku *O Ofelijinom ludilu*.

Ključne riječi: *Kralj Edip*, *Hamlet*, psihoanaliza, psihoanalitički pristup, Edipov kompleks, seksualnost, djetinjstvo, nesvjesno, Freud, Fromm, Lacan, Nussbaum, Jones, Rand, Camden, ludilo

1. UVOD

Književnost i psihologija su, na neki način, međusobno povezane. Interpretirajući bilo koji književni tekst, uvijek se fokusiramo na likove koji se pojavljuju u tom književnom tekstu/djelu. Lako se može primijetiti uloga koje psihologija, ali i psihoanaliza imaju u interpretaciji književnih djela i likova. Tako likove u književnim djelima pokušavamo okarakterizirati, shvatiti njihovo određeno ponašanje, uvidjeti uzroke i posljedice za njihova djela i djelovanje. Nekada se pokušavamo poistovjetiti s likovima, s njihovim manama i vrlinama te kroz događaje kroz koje prolaze. Također, kroz primjere fikcijskih likova možemo učiti i to naučeno primijeniti na realan svijet.

Jedan od najznačajnijih psihoanalitičara, tvorac psihoanalitičke teorije, Sigmund Freud, dokaz svoje teorije pronalazio je upravo u književnim djelima, prvenstveno u Sofoklovu *Kralju Edipu* i Shakespeareovu *Hamletu*. Freudov psihoanalitički pristup spomenutim tragedijama bit će razmatran dalje u radu. Osim Freuda, u radu će biti spomenuti i drugi psihoanalitičari kao što su Fromm, Lacan, Nussbaum, Jonesa i Rand sa svojim psihoanalitičkim pristupima spomenutim tragedijama. Oni su, uz Freuda, jedni od vodećih teoretičara psihoanalize koji su ili podržavali Freudove teze ili ih opovrgavali.

U prvom dijelu rada bit će riječi o pojmu tragedije budući da su *Kralj Edip* i *Hamlet* tragedije, zatim će biti riječi o psihoanalizi i ključnim pojmovima vezanim uz psihoanalizu kao što su: djetinjstvo, seksualnost, nesvjesno, Edipov kompleks. Najveći dio rada zauzimaju već spomenuti psihoanalitički pristupi Sofoklovu *Kralju Edipu* i Shakespeareovu *Hamletu*. Na samom kraju rada prikazani je psihoanalitički pristup Ofelijinom ludilu u tragediji *Hamlet*. Iako je lik Ofelije zanimljiv tijekom cijele tragedije, rijetko tko se bavio razmatranjem njezina lika, stoga ću se osvrnuti i na sam lik Ofelije – prikaz njezina ludila.

2. O TRAGEDIJI OPĆENITO

U *Rječniku književnog nazivlja*, Milivoj Solar određuje dramu kao „veliku skupinu književnih vrsta namijenjenih, načelno, izvedbi na pozornici“.¹ Osim za izvedbu na pozornici, naziv drama često se koristi u smislu dramatike kao trećeg književnog roda, uz liriku i epiku. Sam naziv se također rabi u podjeli dramatike na posebne književne vrste – tragediju, komediju i dramu u užem smislu. Zbog samog sadržaja ovog završnog rada,

¹ Solar, M. 2006. *Rječnik književnog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing., str. 68.

nećemo se zadržavati na komediji i drami u užem smislu, već ćemo nešto više reći o tragediji iz razloga što su Sofoklov *Kralj Edip* i Shakespeareov *Hamlet* žanrovski definirane kao tragedije.

Grčki filozof Aristotel dao je najbolju definiciju tragedije koja se koristi dan danas, a to je da je tragedija „oponašanje ozbiljne i cjelovite radnje primjerene veličine, ukrašenim govorom i to svakom od vrsta ukrašavanja napose u odgovarajućim dijelovima tragedije. Oponašanje se vrši ljudskim djelanjem, a ne naracijom i ono sažaljenjem i strahom postiže očišćenje takvih osjećaja“.² Takvo pročišćenje osjećaja Aristotel je nazvao katarzom. Nadalje, Aristotel smatra da tragedija ima četiri opće karakteristike zbog kojih se o njoj može govoriti kao o posebnoj dramskoj vrsti, a to su: tragični junak, tragična krivnja, tragični završetak i uzvišen stil. Tragični junak je „žrtva vlastite nesretne sudbine. On se sukobljava s drugim karakterima ili s okolinom zbog nekih ideala koje suprotstavlja zbilji, zbog vlastite plemenitosti, vjernosti nekim moralnim načelima ili zbog stjecanja životno važnih okolnosti“.³ Tragična krivnja junaka je krivica zbog koje tragični junak trpi. Ona se temelji na nekoj pogrešci koju je tragični junak učinio nesvjesno, u neznanju, zabludi ili zbog spleta okolnosti i sudbine. Drugim riječima, tragična krivnja nije namjerno kršenje zakona ili neka namjerna pogreška. Tragični završetak je krajnji rasplet drame, „konačna cijena koju junak plaća zbog vlastite dosljednosti, a njegova je žrtva najveća koju čovjek može dati, a to je vlastiti život“.⁴

U primjeru *Kralja Edipa* i *Hamleta* jasno je vidljivo da te dvije tragedije imaju sve opće karakteristike koje Aristotel navodi. Pisane su uzvišenim stilom kojemu je uloga tragediju učiniti još napetijom, u svakoj od njih se nalazi tragični junak – u *Kralju Edipu* je to ponajprije Edip, a u *Hamletu* Hamlet, tragična krivnja u *Kralju Edipu* sastoji se od toga što je Edip nesvjesno oženio svoju majku i ubio oca, dok se u *Hamletu* sastoji od Hamletove neodlučnosti za pokretanje u izvršenju osвете koje je dao Duhu svog oca.

Što se tiče tragičnog završetka, većina likova u obje tragedije završava tragično. Tako se Edip osljepljuje i biva progonjen, a Jokasta, njegova majka, izvršava samoubojstvo. U *Hamletu* Hamlet, Klaudije i ostali likovi se međusobno poubijaju, Gertruda biva otrovana, a Ofelija u ludilu počini samoubojstvo.

² Aristotel. 1983. *O pjesničkom umijeću*. Zagreb: August Cesarec., str. 17.

³ Solar, M. 2006. *Rječnik književnog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing., str. 309.

⁴ Isto, str. 301.

3. PSIHOANALIZA

Prije nego što detaljno zakoračimo u psihoanalitičku analizu i svijet Sofoklova *Kralja Edipa* i Shakespeareova *Hamleta*, valja objasniti i reći nešto više o pojmovima kao što su psihoanaliza, psihoanalitički pristup, seksualnost i djetinjstvo, Edipov kompleks.

Psihoanaliza je dio psihologije. Najčešće se javlja kao teorija o ljudskim doživljajima i ponašanju zasnovana na koncepciji nesvjesnih mentalnih procesa, ali i „teorija o ljudskom umu, terapija za mentalne boli, sredstvo istraživanja i zanimanja“.⁵ Dakle, u psihoanalizi i psihoanalitičkoj teoriji, važno je ono nesvjesno, ono čega nismo svjesni, npr. ono što se dogodilo, što smo napravili, izgovorili. U svakodnevnom govoru često pojam nesvjesno koristimo u smislu da ne znamo zašto smo pojedinu stvar napravili, izrekli.

Najvjerodostojnije je to nesvjesno, a samim time i našu psihu prikazao Sigmund Freud. On je našu psihu metaforički prikazao kao santu leda na kojoj se nalazi mali vrh koji je iznad površine vode te on predstavlja našu svijest, dakle ono čega smo svjesni i što se odnosi na sustav opažanje – svijet, a većina sante leda je još potopljena duboko u moru te je taj dio nesvjesni. Nesvjesno nadilazi granice, transcendentalno je te utječe na individualne, političke, kulturne i ostale sfere ljudskog života. „Freud je pokazao da ispod naših individualnih i javnih života leži svijet tajni, laži, sumnji i umišljaja“.⁶ Naši karakteri, naša osobnost, tko smo mi zapravo uvelike se ocrtaju pod nadzorom nesvjesnoga.

Osim svjesnog i nesvjesnog, Freud je isticao da u našoj psihi postoji i sustav predivjesnog. „Predsvjesno sadrži one predodžbe koje se u bilo kojem trenutku mogu prizvati u sustav svjesnog“.⁷

Nadalje, Freud je smatrao da je osoba dinamički sustav koji se sastoji od triju slojeva, činioca koji su u neprestanim uzajamnim odnosima, a samo se povremeno postiže ravnoteža. Prvi od činioca je id. Id predstavlja biološku osnovicu svih aktivnosti, ali ne razlikuje stvarno i nestvarno, već teži da se neugoda zamijeni ugodom. Na primjer, ako smo žedni, to nam stvara neugodu, a kako bi se neugoda pretvorila u ugodu, id odmah proizvodi sliku nekog pića. Osoba spomenutog u pravilu nije svjesna jer se radi o nagonskoj aktivnosti. Freud smatra da se zbog toga organizam koji radi na principu prijelaza iz neugode u ugodu, ne može sam održati pa se razvija drugi činioc, ego. Ego nam omogućuje razlikovanje npr. slike jela i

⁵ Ward, I., Zarate, O. 2002. *Psihoanaliza za početnike*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk., str. 3

⁶ Isto, str. 18

⁷ Durić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international., str. 18.

stvarnog jela. Ego obuzdava id. „Njegovo je djelovanje naravno 'egoističko', ali vodi računa o stvarnosti i upravo zato omogućuje cijeli niz postupaka i mehanizama koji su potrebni da pojedinac živi“.⁸ No, id i ego još uvijek nisu dovoljni za osobu i njezino preživljavanje u društvu. Stoga se javlja treći činioc kojega je Freud nazvao super-ego. Super-ego se javlja jer je čovjek zoon politikon, društveno biće te je u korelaciji s drugim ljudima. Super-ego oblikuje se putem nagrade i kazne, kao neki oblik unutarnje konzistencije osobe. „Borba za formiranje osobe počinje traumom rođenja i dominacijom ida, koji se zatim susreće s potrebom ovladavanja stvarnošću, pa postupno uči da je upućen i na stvarnost i na drugog čovjeka, prije svega na majku ili zamjenu za majku“.⁹

Najbolji primjer sukladnog djelovanja činioca jest Edipov kompleks. Najjednostavnije rečeno, Edipov kompleks je dječakova incestna želja prema majci te želja za smrću oca koji mu stoji na putu i prijeti kastracijskom kaznom. „Primarni proces, diktiran željama koje proizlaze izravno iz ida, tako zahtijeva da se ubije oca i da se posjeduje majka, ali cenzura koju uspostavlja super-ego, ne dopušta da se takav fantazam ni shvati, a kamoli da se ostvari“.¹⁰ Dakle, želje proizlaze iz ida, a super-ego postavlja zabrane idu te se tako pronalazi svojevrsan kompromis između želja ida i zabrana super-ega.

Psihoanaliza je promijenila i još uvijek mijenja način na koji vidimo sebe u svijetu. Zahvaljujući njoj počeli smo više promišljati o stvarima i događajima koji nam se događaju, o mogućim skrivenim značenjima, porukama i poukama. Ono iracionalno, transcendentalno više ne shvaćamo kao nešto o čemu ne smijemo govoriti, nešto što bi trebalo biti zabranjeno, nešto što je mistično, već to nesvjesno pokušavamo uvrstiti u racionalno i u naš svakodnevni život. To nesvjesno je jednostavno dio našeg uma. Stoga se psihoanalizom pokušava potaknuti ljude da prestanu bježati od sebe samih, odnosno od onih dijelova sebe s kojima se ne mogu ili ne znaju suočiti. „Nesvjesno kao takvo mora se očitovati, ne može ostati prikriveno, a snovi su jedan od načina na koji nesvjesno govori te su vezani uz fantaziju, dok omaške pokazuju da je nesvjesno aktivno i u budnom stanju“.¹¹

Psihoanaliza je također ukazala na važnost djetinjstva, ali i seksualne motivacije u ljudskoj prirodi. „Prema Freudu, psihoanaliza se bavi sjećanjima, mislima, osjećajima,

⁸ Solar, M. 2008. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga., str. 94.

⁹ Isto, str. 95.

¹⁰ Isto, str. 97.

¹¹ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 17.

fantazijama, nakanama, željama, idealima, uvjerenjima, psihološkim sukobima i svime što se nalazi u onome što volimo nazivati svojim umom“.¹²

3.1. DJETINJSTVO, SEKSUALNOST I PSIHOANALIZA

Psihoanaliza je, kako smo već i spomenuli, ukazala na važnost djetinjstva i seksualnosti. Freud je otkrio kako je seksualnost, djetinjstvo i odrastanje bitna i česta tema pacijentima koja je i temelj njihove boli i problema. Smatrao je da emocionalna patnja proizlazi iz seksualne traume. Zajedno sa svojim kolegom Josefom Breuerom proučavao je slučaj 'Anne O.'. Detalji slučaja nalaze se u zajedničkom radu spomenute dvojice autora, u djelu *Studije o histeriji*. Ukratko, Anna O. imala je histeriju te je postala ogledni primjerak histerije. Često je miješala jezike, imala je halucinacije o zmijama, kosturima, lubanjama, poremećaj govora, djelomičnu paralizu nogu i ruku te duga razdoblja depresije. Proučavajući Breuerove bilješke o Anni O., Freud je došao do zaključka da njezino stanje, odnosno njezina histerija počinju od djetinjstva, točnije od jake privrženosti ocu i poistovjećivanja s istim. Njezin otac bio je jako zaštitnički nastrojen te je ona postala ovisna o njemu. Kada se razbolio, razboljela se i ona, odnosno upala je u depresiju, a nakon njegove smrti stanje joj se pogoršalo.

Nadalje, Freud je kasnije otkrio da djelo *Studije o histeriji* nisu uključivale njezine seksualno erotske fantazije vezane za liječnika Breuera. Te dijelove je Breuer izostavio iz djela *Studije o histeriji*. To se najbolje može uvidjeti kada je Anna O. imala jednu od histeričnih epizoda. Naime, ona je zamislila da rađa dijete, a otac tog djeteta je bio, ni manje ni više, već liječnik Breuer. Upravo ova histerična epizoda bila je tema i predmet mnogih rasprava i istraživanja. Jedan od mogućih teorija uzroka histerične epizode Anne O., a najzanimljivija i usko vezana uz ovaj završni rad, jest ono što Freud zove 'prijenos'. Pacijent počinje u analitičaru preko fenomena prijenosa projicirati neke od vidova odnosa u djetinjstvu, odnosa vezanih uz izgubljene ljubavi majke, oca ili obaju roditelja. „Freud tvrdi da preko fenomena prijenosa pacijent u analitičaru vidi povratak, reinkarnaciju važne figure iz svog djetinjstva ili iz prošlosti te zbog toga na nju prenosi osjećaje i reakcije koje se nesumnjivo odnose na taj prototip“.¹³

Koristeći se spomenutim slučajem možemo uvidjeti složeni odnos između djetinjstva i seksualnosti, odnosno kako se odnosi iz prošlosti, pogotovo emocionalni, prenose u

¹² Ward, I., Zarate, O. 2002. *Psihoanaliza za početnike*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk., str. 7.

¹³ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 37.

sadašnjost, najčešće nesvjesno. „U našim je emocionalnim vezama s drugima, od intimnih seksualnih odnosa do organizacijskih struktura autoriteta u javnom životu, fenomen prijenosa temeljna dimenzija ljudskog iskustva; Freud smatra da mi svoj svijet napućujemo osjećajima i fantazijama koje izvlačimo iz prošlosti, ali ih projiciramo na sadašnje doživljaje“.¹⁴

Također spomenutim se primjerom može objasniti Freudova psihoanalitička teorija stvarana na temelju njegova istraživanja neuroza, ponajprije histerije. Tako je Edipov kompleks nuklearni kompleks neuroze. „Freud će svoje tumačenje histerije bazirati na ideji traume, od ideje zavođenja, do općenito potisnute seksualnosti“.¹⁵ „Teoriju traume Freud ne napušta, ali dodaje da u djetinjstvu možemo tražiti utjecaje i dojmove koji mogu djelovati analogno nekoj traumi“.¹⁶ Zaključno, primjer Anne O. pokazuje povezanost između djetinjstva i seksualnosti, kako odnosi između roditelja i djece u djetinjstvu djece utječu na njih u odrasloj dobi. „... u analizama pacijenata koje je (Freud) provodio neprestano je nailazio kako se određena ponašanja mogu razumjeti jedino ako se izvedu iz primarnog psihičkog razvoja u djetinjstvu“.¹⁷ Tako ćemo kasnije vidjeti na primjeru Edipa i Hamleta kolika je važnost (potisnutog) djetinjstva i događaja u djetinjstvu koji se kasnije projiciraju u odrasloj dobi te što Freud, ali i drugi psihoanalitičari misle o tome.

Nadalje, Freud je dječju seksualnost podijelio u tri faze: oralnu, sadističko-analnu i falusnu fazu. U prvoj, oralnoj fazi „seksualna djelatnost još nije odvojena od unošenja hrane“,¹⁸ odnosno, ta je faza povezana s djetetovim sisanjem majčine dojke. Naime, novorođenče je nakon rođenja potpuno ovisno o njezi drugih ljudi, nesposobno je preživjeti samo pa se tako veže uz svog primarnog njegovatelja koji je najčešće majka. Dojenče se hrani tako što sisa majčino mlijeko, a nakon što je ta biološka potreba zadovoljena, „pojavljuje se određeno zadovoljstvo u samom činu sisanja, a to je, smatra Freud, sama srž ljudske seksualnosti“.¹⁹ Freuda to dovodi do zaključka da je majka prvi izbor djetetove seksualne želje, dijete osjeća da je majka njegova i da ju posjeduje. Također, prvi konflikt javlja se kada se dijete pokušava odviknuti od sisanja. Previše ili premalo zadovoljenja u spomenutoj fazi mogu uzrokovati razne oralno pasivne ličnosti – nepovjerenje, strah od odbacivanja, nesamostalnost, vezanost uz simbole koji zamjenjuju majku. „Takva infaltivna seksualnost, pokazat će analiza slučajeva, igrat će presudnu ulogu u nastanku neuroze pacijenata, ali i u

¹⁴ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 38.

¹⁵ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 76.

¹⁶ Isto, str. 76.

¹⁷ Solar, M. 2008. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga., str. 96.

¹⁸ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 25.

¹⁹ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 41.

životu osoba s normalnim psihoseksualnim razvojem“.²⁰

U drugoj fazi nazvanoj sadističko-analnom, „uspostavlja se razlika između aktivnosti i pasivnosti, preko nagona za ovladavanjem i kontrolom mišića“.²¹ Kao primjer te faze uzima se djetetovo zadržavanje ili ispuštanje izmeta. Treća faza, nazvana falusna faza, vezana je uz genitalije. Ona počinje od treće, četvrte godine djetetova života, a traje negdje do sedme godine. U toj fazi počinje se javljati Edipov kompleks.

4. EDIPOV KOMPLEKS KAO POLAZIŠTE PSIHOANALIZE

Edipov kompleks je najznačajniji za književnost od svih Freudovih doprinosa psihoanalizi. Nazvan je po antičkoj tragediji *Kralj Edip* čiji je autor Sofoklo, odnosno nazvan je po mitu o Kralju Edipu. Iako mnogi danas za „...mit o Edipu znaju prije iz spominjanja Edipovog kompleksa nego iz poznavanja samog mita“.²² Sofoklova tragedija *Kralj Edip* poslužila je Freudu kao temeljna odrednica njegove teorije Edipova kompleksa.

Svi smo upoznati s djelom *Kralj Edip*. Ključan dio koji se događa u spomenutoj tragediji jest taj da Edip, nesvjesno i u neznanju, ubija svog oca Laja i ženi svoju majku Jokastu te tako postaje žrtvom incesta. Freud je zaključio da:

njegova (Edipova) nas sudbina potresa zato jer je mogla postati i našom, jer je proročište i nad naše rođenje nadnijelo isto ono prokletstvo kao i nad njegovo. Možda je svima nama bilo suđeno da prvi seksualni osjećaj usmjerimo prema majci, a prvu mržnju i nasilničku želju prema ocu; naši nas snovi uvjeravaju u to. Kralj Edip, koji je ubio svog oca Laja i oženio svoju majku Jokastu, samo je ispunjenje želje iz našeg djetinjstva. No sretniji smo od njega, ako nismo postali psihoneurotičari, jer smo svoje seksualne osjećaje uspjeli odvojiti od naših majki i zaboravili smo ljubomoru na naše očeve.²³

Edipov kompleks je univerzalan, no svaka osoba ga projicira na svoj način. Freud je smatrao Edipov kompleks temeljem u razvoju osobe. „Freud je izjavio, suprotno dotadašnjim mišljenjima, da seksualnost ne nastaje u razdoblju puberteta nego da je prisutna od rođenja, a izražava se u obliku koji se može izražavati u trećoj, četvrtoj godini života te nakon razdoblja latencije doživljava procvat u razdoblju puberteta.“²⁴ Dakle, seksualnost je, kao i Edipov

²⁰ Durić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international., str. 23.

²¹ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 25.

²² Solar, M. 2008. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga., str. 86.

²³ Freud, S. 2001. *Tumačenje snova*. Zagreb: Stari grad., str. 294.

²⁴ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 24.

kompleks, prisutna od samog rođenja te izbija negdje oko treće, četvrte godine života djeteta ili kao što je Freud nazivao u falusnoj fazi, a u razdoblju puberteta doživljava procvat.

Edipov kompleks ima dvije osnovne faze, a to su dječakova sklonost prema majci i priželjkivanje smrti ocu kojega vidi kao suparnika te ga se želi riješiti, odnosno ubiti ga te se želi oženiti s majkom. Solar smatra da „su te želje stvarne, ali su potisnute u podsvijesti; mi za njih u pravilu ne znamo, no one su djelatni činioци našeg života. Mit o Edipu ih samo na svojevrsan način osvješčuje...“²⁵

Prve dvije faze podjele dječje seksualnosti, koje su navedene u prijašnjem poglavlju, prethode trećoj fazi i stvaranju Edipova kompleksa. Tek što dođe na svijet, dijete jedino što poznaje je majka i njezina ljubav pa dijete razvija osjećaj i želju da ju ima samo za sebe. U toj želji javlja se prepreka, a ta prepreka je upravo otac djeteta. On je prepreka kojega dijete vidi kao suparnika k ostvarenju zadovoljstva. Tako otac postaje ono realno, ono stvarno u djetetovom imaginarnom scenariju. Zbog toga se u djetetu počinje javljati osjećaj za uklanjanjem te prepreke, odnosno oca koji djetetu kvari osjećaj zadovoljstva. Kompleks se razrješava kada dijete, dječak shvati da se ne može natjecati s ocem, ali i zbog straha od kastracije. Počinje se javljati kompleks kastracije. Dijete se počinje bojati da mu otac ne odsiječe spolni ud zbog incestnih želja. Upravo taj kompleks odvraća dijete od incestne želje prema majci. „Ali shvaćajući da se ne može natjecati s falusnim autoritetom oca, a suočen s imaginarnom prijetnjom kastracije, dječak mora odbaciti svoje primarno erotsko zaposjedanje, potisnuti svoju seksualnu žudnju za majkom ostavljajući je da trajno prebiva u nesvjesnom“²⁶ Tako se dijete počinje identificirati s roditeljima, odnosno dijete želi postati kao svoji roditelji u budućnosti te se na taj način razrješava Edipov kompleks. „Razrješenjem edipskog sukoba libidna naklonost prema roditeljima preusmjerava se na poistovjećivanje s njima.“²⁷

„Klasičan Edipov kompleks nastaje u faličkoj fazi psihoseksualnog razvoja i predstavlja mrežu intrapsihičkih i interpersonalnih odnosa roditelji-dijete u kojoj dijete u dobi između tri i pet godina uzima roditelja suprotnog spola za objekt svojih romantičkih i seksualnih želja, a

²⁵ Solar, M. 2008. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga., str. 86.

²⁶ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 47.

²⁷ Đurić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international., str. 20.

istodobno zbog rivaliteta želi uništiti roditelja istog spola kako bi zauzelo njegovo mjesto kod roditelja suprotnog spola“.²⁸

Što se tiče Edipova kompleksa kod djevojčica, one, kao i dječaci žele posjedovati majku, a ukloniti oca. Razlika između Edipova kompleksa kod dječaka i kod djevojčica je kada djevojčice shvate da nemaju spolni ud, odnosno kada shvate da su već kastrirane isto kao i njihova majka. To saznanje počinje u njima izazivati ljubomoru, odnosno „djevojčice drže majke odgovornima za nedostatak penisa te im ne mogu oprostiti što su ih tako dovele u nepovoljni položaj“.²⁹ Zbog toga one počinju uklanjati seksualni libido usmjeren prema majci i agresivni libido usmjeren prema ocu, a seksualni libido počinju usmjeravati prema ocu. „Freud vjeruje da je želja djevojčice za penisom dovoljno snažna da se tijekom vremena prenosi na supstitut, na želju da ocu rodi dijete. Upravo taj okret od ljubavi prema majci do ljubavi prema ocu učvršćuje rodnu sklonost djevojčice“.³⁰ Edipov kompleks kod djevojčica se razrješava isto kao i kod dječaka, identifikacijom s roditeljima. „U razdoblju ranog djetinjstva roditelji su jedini autoritet te izvor svih vjerovanja pa je najučestalija želja djeteta da bude poput njih, a posebice onoga istog spola, te da bude odrastao kao otac i majka“.³¹

Dakle, temeljna razlika između Edipovog kompleksa kod djevojčica i kod dječaka je u tome da se „Edipov kompleks kod dječaka razara kastracijskim kompleksom, u djevojčica njega čini mogućim i do njega dovodi kastracijski kompleks“.³²

4.1.DRUGI PSIHOANALITIČKI PRISTUPI EDIPOVOM KOMPLEKSU

Uz Sigmunda Freuda, mnogi³³ su se teoretičari također bavili pitanjem Edipova kompleksa te samim time i psihoanalitičkim pristupom Sofoklova *Kralja Edipa*. Neki od njih³⁴ su se slagali s Freudovim tumačenjem Edipova kompleksa, dok su neki nalazili primjedbe na sam Edipov kompleks ili neke od njegovih odrednica.

Jedan od njih je socijalni psiholog i filozof Erich Fromm. Kao što je navedeno, osnova Edipovog kompleksa je u afinitetu prema majci. Freud je smatrao da je taj afinitet urođen, da

²⁸ Kulenović, M. (2016). *Empatija u Freudovim teorijskim razmatranjima i psihoanalitičkoj perspektivi.*, str. 40-41.

²⁹ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 93.

³⁰ ³⁰ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 48.

³¹ Durić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international., str. 41.

³² Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 93.

³³ Osim Freuda, u ovom završnom radu spomenut ću Fromma, Lacana i Marthu Nussbaum

³⁴ Isto

je djetetova incestna želja prema majci urođena, dok se Fromm nije slagao s njim, već je smatrao da su te želje rezultat majčina nesvjesnog zavođenja djeteta. Dodao je da npr. kada majka odvodi dijete u kupaonu s njom ili kada mu dopušta da spava u istom krevetu s njom, tada se u djetetu počinje rađati seksualna želja prema majci, a majka je ta koja nesvjesno zavodi dijete. Svoju teoriju je dalje razvijao te došao do zaključka da je dijete od rođenja najviše povezano s majkom. Majka ga čuva, brine za njega, hrani ga, pruža ljubav, toplinu i zaštitu. „Majčinska je ljubav neograničena ljubav koja rađa puno zadovoljstvo pa čak i euforiju“.³⁵ S druge strane, Fromm je zamjerio Freudu što većinski gleda kroz seksualne težnje, a o ljubavi i privrženosti niti ne govori. „Fromm ostvaruje pomak u shvaćanju djetetova odnosa prema majci koji nije većinski seksualne naravi, nego se može opisati kao privrženost te općenito drži da u Freuda nema ni spomena ljubavi, nego samo libidne energije“.³⁶ Nadalje, drži da je upravo zbog ljubavi i privrženosti djeteta i majke majka ta koja je objekt straha, a ne otac, kako smatra Freud, te da se dijete boji majke, a ne oca. „Ona može dati život, ali ga isto tako može i uništiti“.³⁷ Odnosno Fromm je smatrao da Freud nije bio u pravu oko kompleksa kastracije, dijela koji govori da se dijete boji da mu otac ne odsiječe spolni ud. Naime, kako je dijete od samog početka, još prije oralne faze vezano uz majku, tako je za njega puno važniji majčin utjecaj kroz djetinjstvo no očev. Ono se počinje bojati majčina napuštanja, a tome su još dodane i majčine prijetnje kastracijom.

Toj teoriji poslužio mu je primjer malog Hansa kojega je proučavao Freud te ga detaljnije razradio u djelu *Analiza fobije jednog petogodišnjeg dječaka*, 1909. godine. Vjerovao je kako je mali Hans „varijanta patogene uloge Edipovog kompleksa“.³⁸ Naime, mali Hans, kako ga je Freud nazvao mali Edip, ima fobiju od konja. Iznosi mišljenje kako ta fobija od konja nije direktno vezana uz konje, već je to metafora i simbol za strah od njegovog oca. Te fobije nastaju kao posljedica incestne želje za majkom i mržnje prema ocu – suparniku kojega želi mrtvog te kao posljedica straha od kastracije, odnosno straha da mu otac ne odsiječe spolni ud.

Kako je gore navedeno, Fromm je smatrao da se dijete ne boji oca, već majke te da otac ne prijeti kastracijom, nego majka. Kao primjer tome izložio je slučaj malog Hansa iz kojeg je jasno vidljivo da je upravo majka ta koja je prijetila Hansu kastracijom. „Majka ga

³⁵ Fromm, E. 1989. *Kriza psihoanalize: analitička socijalna psihologija i društvena teorija*. Zagreb: Naprijed., str. 154

³⁶ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 69.

³⁷Fromm, E. 1989. *Kriza psihoanalize: analitička socijalna psihologija i društvena teorija*. Zagreb: Naprijed., str. 154

³⁸ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 77.

sasvim jasno plaši kastracijom. 'Ako budeš to činio (doticao svoj penis) poslat ću po doktora A. da ti ga odreže.'"³⁹ Fromm je zaključio da „umjesto straha od oca otkrivamo suprotno: čini se da je Hansu potreban otac kao zaštita od prijeteće majke i da uspjeh liječenja ne zavisi toliko o interpretaciji koliko o zaštitničkoj ulozi oca, kao i super-oca tj. samog profesora Freuda“⁴⁰.

Na Freudovo uspostavljanje teorije Edipovog kompleksa imala je izrazito važan utjecaj njegova obiteljska situacija, pogotovo njegova povezanost s majkom i činjenica da je odrastao u izrazito patrijarhalnoj obitelji stoga ne čudi da „Freud nije mogao pojmiti da žena može biti glavni uzrok strahu“⁴¹.

Idući kojeg ću istaknuti jest Jacques Lacan. On je važna figura u psihoanalizi, a bio je nazvan i francuskim Freudom. Iako je njegovo poimanje psihoanalize nazvano 'povratak Freudu', on ima novo poimanje nekih Freudovih teorija. Jedna od tih uključuje Edipov kompleks. Kao što je već navedeno, iz Freudovih pretpostavki proizlazi da je otac negativac u tandemu majka - dijete. Lacan je smatrao da nije otac taj koji je negativac, već majka koja ne pušta dijete da se ostvari kao pojedinac. „Majčina žudnja stoji djetetu na putu ostvarivanja subjektiviteta pa je otac nužan kao treći kako bi ponovno preobratio dijadnu strukturu u trijadnu te uveo dijete u simbolički poredak“⁴². Dakle, konverzija dijadnog odnosa majka – dijete u trijadni odnos majka – dijete – otac događa se zahvaljujući simbolizaciji. „To zapravo znači da se djetetovo imaginarno jedinstvo s majkom prekida zahvaljujući napadačkom utjecaju širih kulturnih i društvenih procesa“⁴³, a taj kulturni i društveni proces za Lacana je, kao i za Freuda, ulazak oca u dijadnu skupinu majka – dijete. Nadalje, smatrao je da se djetetov prijelaz iz imaginarnog u simbolički poredak ostvaruje, kao što je već rečeno, ulaskom oca, ali i samim jezikom. Jezik je za njega bio temelj za određivanje sebstva, ali i drugih jer je prisutan od rođenja te se jezikom iskazuje nesvjesno kao što je ljudska žudnja. „Jezik je, kaže Lacan, intersubjektivni poredak simbolizacije, poredak koji je usidren u patrijarhalnoj kulturi, ali i sila koja održava ono što naziva *Zakon oca*“⁴⁴.

³⁹ Fromm, E. 1989. *Kriza psihoanalize: analitička socijalna psihologija i društvena teorija*. Zagreb: Naprijed., str. 150.

⁴⁰ Isto, str. 152-153.

⁴¹ Isto, str. 152.

⁴² Durić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international., str. 165.

⁴³ Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM., str. 177.

⁴⁴ Isto, str. 178.

Martha C. Nussbaum također se bavila kritikom, odnosno problematizacijom Edipova kompleksa u svojem članku *Kralj Edip i antičko nesvjesno*. Nussbaum je problematizirala Freudovo shvaćanje tragedije *Kralj Edip* pa samim time i povezanost te tragedije s Edipovim kompleksom. Naime, držala je da se sama drama ne bavi pitanjem spolne želje, odnosno nesvjesnim spolnim porivom prema roditelju, u ovom slučaju majci, a nesvjesnom agresivnom porivu prema roditelju suparniku, u ovom slučaju ocu, već da je tema *Kralja Edipa* zapravo obrat sreće. „Incest je u tom zapletu samo uzrok koji, kada se otkrije, baca Edipa s vrhunca sreće na samo dno“.⁴⁵ Incest koji se pojavljuje u priči o *Kralju Edipu*, po njenom sudu, nije toliko fundamentalan koliko Freud ističe da jest. Edip ne osjeća (seksualnu) želju prema Jokasti, svojoj majci, niti prema bilo kojoj osobi koja ga je dojila ili skrbila za njega. To je zato što Edip nije, kada je bio dijete, upoznao svoju majku, on nije znao da mu je Jokasta majka kada ju je oženio niti kada je imao djece s njom, stoga nije mogao svoje infantilne želje usmjeriti prema njoj. Nije mogao imati nikakve nesvjesne želje niti namjere prema Jokasti, Jokasta je za njega jednostavno „dostupna strankinja“.⁴⁶ Nadalje, brak s Jokastom nije seksualan čin, već čisto politički jer Edip kao kralj Tebe jednostavno mora oženiti kraljicu i imati djece s njom, ako je to moguće - tako je po zakonu.

Što se tiče Edipova ubojstva Laja, njegova oca, Edip također nije znao da mu je taj stranac kojega je ubio otac, već ga je ubio u kulturalno prihvatljivu činu samoobrane, a ne iz mržnje i žudnje za majkom. Nije imao nikakvih skrivenih namjera niti želja za ubojstvom, nego je to učinio isključivo u znaku samoobrane. Također, nije mogao nikako znati da mu je taj stranac otac jer ga nikada u životu nije vidio do tog trenutka, niti u najranijem djetinjstvu. Sve što mu se dogodilo nije ni u kom slučaju povezano s njegovom svjesnom ni nesvjesnom seksualnom željom, već je bio igračka sudbine, jednostavno nije imao sreće.

Nadalje, Nussbaum se također u članku *Kralj Edip i antičko nesvjesno* bavila pitanjem Freudova tumačenja Edipova kompleksa u čijoj su suštini potisnuti seksualni sadržaji te pitanjem nesvjesnog kod starih Grka. „... stari Grci, za razliku od ortodoksnih freudovaca, nisu smatrali da je seksualnost u osnovi svih drugih želja. Umjesto toga, držali su da se najdublje i najtjeskobnije zaokupljenosti uma - koje su često nesvjesne zbog toga što su tako uznemirujuće – odnose na kontrolu i nedostatak kontrole, sigurnost i nedostatak sigurnosti“.⁴⁷ Kao izvor za pitanje nesvjesnog kod starih Grka uzela je Artemidora iz Daldisa, „...“

⁴⁵ Nussbaum, M. 2011. *Kralj Edip i antičko nesvjesno*. Tvrđa, 1-2., str. 106.

⁴⁶ Isto, str. 106.

⁴⁷ Isto, str. 107.

profesionalnog tumača snova iz drugog stoljeća n.e., koji, prema njoj (M. Nussbaum), obrće Freudov obrazac tumačenja – naime, snovi koje Artemidor analizira jesu seksualne prirode, a tumačenje je posve neseksualno...“.⁴⁸ Artemidor također naglašava da se za tumačenje snova uvijek mora uzeti prošlost i povijest sanjača.

Prva razlika između Freudova stajališta i stajališta starih Grka jest ta da je Freud smatrao da se snovi odnose na daleku prošlost, dok stari Grci, odnosno Nussbaumov izvor Artemidor je smatrao da se svi snovi odnose na buduće događaje, na ono što će se tek dogoditi u bliskoj budućnosti, a ne na ono što se već dogodilo u prošlosti. Za Freuda su ti snovi, pogotovo seksualni kao npr. incest između majke i sina, predstavljali ispunjenje seksualne želje i ugone, dok Artemidor „... čak i snove s očitim seksualnim sadržajem, kao i sve druge snove, čita kao da se taj sadržaj odnosi na dobru ili lošu sreću sanjača, na njegovo upravljanje ili gubitak upravljanja novcem, ugledom, prijateljstvima i drugim važnim stvarima u životu“.⁴⁹ To je tako zato što po Artemidoru majčino tijelo simbolički označuje domovinu ili vlasništvo pa samim time sanjanje o incestu ne označuje nešto seksualno, već se odnosi na to da će onaj koji sanja imati dobru ili lošu sreću, zdravlje i ostalo.

Također, kao što je već navedeno, Freud je držao da seksualnost počinje već od najranije dobi, dok su Artemidor i stari Grci smatrali da počinje u pubertetu, negdje oko šesnaeste godine. Gledajući primjer *Kralja Edipa*, po starim Grcima Edip nije mogao razviti Edipov kompleks jer svoje roditelje nije poznao, barem se u tragediji ne spominje da je Edip ikada vidio majčino lice niti da ga je dojila. Isto vrijedi i za oca, ne spominje se u tragediji da ga je ikada vidio u djetinjstvu.

Martha Nussbaum zaključila je da bi se tragedija *Kralj Edip* trebala interpretirati tako da se publika, pogotovo ondašnja antička, može ugledati na tu tragediju. Antička publika trebala se povezati s likovima, uvidjeti da ono što se dogodilo Edipu da se može dogoditi i njima, ali i nama u sadašnjosti. Zbog toga se ne trebamo fokusirati na doslovne događaje u drami zato što prosječan gledatelj ne bi povjerovao da on sam može učiniti ono što je Edip učinio, pritom ponajprije mislivši na ubojstvo oca i ženidbu s majkom. Uzroci i posljedice su previše kompleksne da se tako nešto ponovi nekome od nas. „No, ako pretpostavimo da doslovni događaji predstavljaju mogućnosti za ostvarivanje i gubitak sreće...“⁵⁰, tada možemo

⁴⁸ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 79.

⁴⁹ Nussbaum, M. 2011. *Kralj Edip i antičko nesvjesno*. Tvrđa, 1-2., str. 110-111.

⁵⁰ Isto, str. 120.

uvidjeti na koji način se publika može ugledati na spomenutu tragediju. Edipov slom trebao bi pokazati i podsjetiti nas kako okolnosti poput bogatstva, vlasti i obitelji nisu kontrolirane okolnosti, nego se vrlo lako mogu izmijeniti. Edip je imao sve što se može poželjeti, imao je sretnu obitelj, bogatstvo, dobru sreću, bio je cijenjen i obožavan od strane svog naroda i obitelji, a na kraju je završio slomljen i osramoćen. Za antičku publiku, kao i za nas, takva činjenica, da osoba koja je imala sve na kraju završi na dnu, pobuđuje strah i trepet zato što većina ljudi ima puno manje od onoga što je on imao. Dolazimo do pitanja što će se tek dogoditi nama koji imamo puno manje i koji smo puno manje cijenjeni od Edipa, ako je njega dočekala takva kobna sudbina? „Zbor: 'Stanari domorodne oj Tebe, gled'te Edipa, / Kakvi vali, grozna nesreća ga eto poklopi, A zagonetku je slavnu znao, prvak bio on / Onome, što sjajno sreći građana ne zavidi! / Zato neću ja, dok zadnji onaj danak ne vidim, / Baš smrtnika nijednog sretnim slavit, doklegod / Ne stigne života kraju a ne zadesi ga jad.“⁵¹

5. PSIHOANALITIČKI PRISTUP HAMLETU

Jedno od zanimljivijih pitanja glede tragedije *Hamlet* jest pitanje Hamletova oklijevanja. Naime, čitajući tragediju može se uvidjeti da Hamlet, umjesto da ispuni osvetničku zadaću koju mu je zadao Duh njegova oca, odgađa ubojstvo svog strica Klaudija koji je ujedno i ubojica njegova oca.

Lik Hamleta, odnosno njegovo oklijevanje u ispunjenju osvetničke zadaće, predmet je mnogih istraživanja te je usko vezan uz ovaj završni rad i samu psihoanalizu. Tim pitanjem bavili su se mnogi psihoanalitičari, književnici, filozofi i drugi, a ono se dan danas pokušava riješiti. Razlozi kao mogući uzroci Hamletovom kolebanju su razlozi „... od kojih ni jedan ne bi izdržao ozbiljnije razmatranje i koji se stalno mijenjaju iz časa u čas. U jednom času on se pretvara da je odveć kukavica da bi izveo to djelo, u drugom on preispituje istinitost Duha, u trećem pak – kada se prigoda pruža u svojem najčišćem obliku – on misli da vrijeme nije prikladno, da bi bilo bolje pričekati dok Kralj ne učini nešto zlo pa ga tada treba ubiti...“⁵² Temeljna pitanja koja se javljaju – zašto Hamlet ne može poslati u smrt ubojicu svoga oca, zašto oklijeva i odgađa njegovo ubojstvo? Zašto smišlja razloge i opravdanja za odgađanje ubojstva? Zašto ga jednostavno nije ubio kada je, npr. Klaudije molio? Tada je imao savršenu priliku izvesti ubojstvo no Hamlet je odlučio odgoditi ubojstvo s izgovorom da je molitva

⁵¹ Sofoklo 2000, *Kralj Edip*. Zagreb : SysPrint., str. 79-80.

⁵² Jones, E. 2001. *Hamlet i Edip*. Zagreb: Treći program hrvatskog radija., str. 209.

sveti čin i da bi Klaudijeva duša tada otišla ravno u nebo. Što je to što Hamleta sprečava u ubojstvu ubojice njegova oca?

Freud je smatrao da Hamlet nije osoba koja je nesposobna za djelovanje jer je dva puta djelovao; prvi puta kada je ubio Polonija iza zavjese, a drugi puta kada je ubio dvojicu dvorjana koji su njega trebala ubiti. On je razloge vidio u modelu Edipova kompleksa - prepoznao je Hamletovu seksualno-incestnu želju za majkom i nesvjesno-agresivnu želju za ubojstvom oca. „Tako se Hamletov šok zbog očeve smrti objašnjava traumatskim učinkom koji na subjekt ima ispunjenje nesvjesne nasilne želje; Duh mrtvog oca koji se javlja Hamletu projekcija je Hamletove vlastite krivnje zbog želje za očevom smrću; njegova mržnja prema Klaudiju posljedica je narcističkog suparništva – Klaudije je umjesto Hamleta dobio njegovu majku; njegovo gađenje prema Ofeliji i ženama općenito izražava odbojnost prema seksualnosti u njezinu zagušujućem incestuoznom modalitetu, a nastaje zbog manjka očinske zabrane/dopuštanja...“.⁵³ U skladu s teorijom Edipova kompleksa, uzroci Hamletova kolebanja u ubojstvu Klaudija su rezultati Hamletova unutarnjeg konflikta i nesvjesne želje za ubojstvom oca i seksualne želje za majkom. Hamlet u Klaudiju vidi sebe, vidi ostvarenje dječje fantazije, on želi biti kao Klaudije, želi ubiti svog oca i oženiti svoju majku, a Klaudije je to sve učinio i zato ga ne može ubiti jer bi, u suštini, tada ubio samog sebe. Freud je držao da Hamlet nije psihopatološki lik, već da to postaje, a „njegov potisnuti impuls jest onaj koji je na sličan način potisnut u većini ljudi. Zato se tako lako poistovjećujemo s Hamletom“⁵⁴, ali i Edipom. „... Hamlet, to je opet Edip, ali maskirani Edip i potisnut, Edip u mraku“.⁵⁵

Ernest Jones vrlo je savjesno razvio središnju Freudovu tezu o Edipovom kompleksu koji je zahvatio i Hamleta. Svoja razmatranja započeo je pitanjima vezanim uz Hamletovo oklijevanje. Još jedno zanimljivo pitanje koje se javlja, a vezano uz Hamletovo oklijevanje jest – zašto nam Hamlet u svojim monolozima ne daje neki znak o prirodi sukoba u njemu? Kod *Edipa* je motiviranost jasno naznačena i vidljiva kroz tragediju, a u *Hamletu* izmiče. Jasno je vidljivo da Hamlet daje dosta opravdanja za svoje oklijevanje u izvršenju ubojstva, ali u cijeloj tragediji nije nikada niti natuknuo, a kamoli izravno rekao da smatra da mu dužnost nije ubiti ubojicu svoga oca. Iako je znao kroz cijelo vrijeme što mora učiniti, što je to u njemu što ga je sprečavalo da to učini? Jones je smatrao da „nam se tijekom drame stvara najjasnija slika čovjeka koji jasno vidi svoju dužnost pred sobom, ali koji je izbjegava u

⁵³ Žižek, S. 2005. *O vjerovanju : nemilosrdna ljubav*. Zagreb : Algoritam, str. 11.

⁵⁴ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 115.

⁵⁵ Starobinski, J. 1990. *Edip i Hamlet, u Kritički odnos*. Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića., str. 159.

svakoj mogućoj prigodi i zbog toga ga snažno izjeda grizodušje“.⁵⁶ Hamlet zna i svjestan je dužnosti koju treba obaviti, ali ima nesvjesnu odbojnost prema samome činu koji mora učiniti. „Drugim riječima, kad god osoba ne može natjerati sebe da učini nešto što mu svako svjesno razmišljanje nalaže da učini – i za što on može osjećati najjaču svjesnu želju da to učini – ona to ne može učiniti zato što uvijek postoji neki skriveni razlog zašto jedan njegov dio to ne želi učiniti; taj razlog on sebi neće priznati i tek ga je maglovito svjestan“.⁵⁷ Tako djeluje i Hamlet. Umjesto da se pozabavi svojom dužnošću, on radi sve drugo samo ne ono što bi trebao. Izgovori koje navodi za svoje nedjelovanje – pretvara se da je kukavica za učiniti takvo što, preispituje uvjerljivost Duha, govori da je vrijeme neprikladno – mogu se činiti valjanima i uvjerljivima, ali nisu ništa drugo doli samoobmane. „Navodni motivi odlično ilustriraju psihološke mehanizme izbjegavanja i racionalizacije...“.⁵⁸ U njemu i njegovoj nutрини postoji nešto što ga sprječava za djelovanjem, za izvršenjem dužnosti, neki skriveni razlog koji se ne usudi ili ne želi priznati sam sebi. Jones je povezao te skrivene razloge s Hamletovim osobnijim, prirodnijim nagonima.

Zato je Jones tvrdio kako bi se prvo trebalo pobliže prikazati i preispitati odnos između Hamleta i Klaudija. Klaudije nije učinio samo jedan zločin koji je najistaknutiji, a to je ubojstvo Hamletova oca, već dva. Drugi zločin koji je učinio jest incest⁵⁹ s Hamletovom majkom Gertrudom. Hamlet oba zločina smatra gnjusnima, ali incest u njemu budi jači užas. To je zato što smatra da je njegova majka tako izdala njegova oca, svojeg muža, da izdaje sjećanje na njega. „Hamlet: 'Pa ipak, mjesec dana! Ne smijem / Ni pomisliti na to. Slabosti, / Ta ime ti je žena! Kratki mjesec! / Još prije nego što je cipele / Iznosila, u kojima je išla / Za mrtvim tijelom bijednoga mi oca, / U suzama ko Nioba! Da, ona, / Baš ona – bože! Zvijer bez razuma bi / Žalostila se duže – pošla je / Za mog strica, brata oca mog,... / ... S tolikom spretnošću i žurbom juriti/ U rodoskrvnu postelju! To nije / nit može biti dobro.“⁶⁰ Samim time, on ne osjeća samo gađenje prema stricu, već i prema majci. Majčin incest i izdaja sjećanja na oca u tolikoj mjeri djeluju na Hamleta da je on htio počinuti samoubojstvo jer mu se život počeo gaditi. Jones je smatrao da upravo njegov osjećaj gađenja prema životu i majci u njemu izaziva mentalnu nestabilnost. „Tako ističe (Jones) Hamletovo kretanje na granici ludila i razuma navodeći izvrsne riječi Roberta Bridgesa: 'Sam Hamlet nikad nam ne bi ništa

⁵⁶ Jones, E. 2001. *Hamlet i Edip*. Zagreb: Treći program hrvatskog radija., str. 208.

⁵⁷ Isto, str. 208.

⁵⁸ Isto, str. 209.

⁵⁹ U Shakespeareovo vrijeme udaja žene za brata njezinog preminulog muža smatrala se incestom. Shakespeare, W. 2017. *Hamlet*. Kostrena: Lektira., str. 16.

⁶⁰ Shakespeare, W. 2017. *Hamlet*. Kostrena: Lektira., str. 16.

značio, ili mi Hamletu, da nema vješte ravnoteže kojom Shakespeare tako oštro dovodi njegovo duševno zdravlje u sumnju, a da ni na čas ne pomuti mu um', što je za Jonesa označilo pomak od psihijatrijskih dijagnoza do freudovske psihoneuroze kojoj je temelj unutarnji sukob.⁶¹ No, to je samo uzbudljivi uzrok Hamletova ponašanja, nije predisponirajući uzrok.

Jones i Freud su se slagali oko predisponirajućeg uzroka, tj. činjenice da je Hamlet u djetinjstvu morao dijeliti majčinu ljubav s ocem te mu to počeo zamjerati i počeo ga smatrati suparnikom te ga je potajno htio ukloniti kako bi uživao u majčinoj ljubavi. Isticao je da bi takve misli u svakom slučaju bile potisnute štovanjem roditelja i drugim odgojnim utjecajima, a „aktualno ostvarenje njegove rane želje da mu otac skonča u rukama ljubomornog suparnika, pokrenulo bi ta potisnuta sjećanja, koja bi proizvela, u obliku depresije i patnje, mračnu posljedicu njegova sukoba iz doba djetinjstva“.⁶² Otuda proizlazi Hamletovo odgađanje ubojstva, gađenje životom i prikaz ludila.

Nicholas Rand napisao je članak *Možemo li – poslije Freuda – još čitati Hamleta* na temelju šestog čina drame Nicolasa Abraham *Hamletova utvara*. Šesti čin *Hamleta*, njegov dramski dodatak, na scenu dovodi utvaru, odnosno Duha Hamletova oca i ubijenog kraljevića Hamleta, a završava krunjenjem Hamleta za danskog kralja. U članku se pojavljuje Fortinbras u ulozi psihoanalitičara i istražuje razloge propasti danske kraljevske obitelji, ali i Polonijeve obitelji. Istražuje zašto Duh traži osvetu i zašto Hamletov razgovor s Duhom zbunjuje Hamleta umjesto da ga potakne na djelovanje.

Rand je razloge pronašao u skrivenom zločinu od prije tridesetak godina, dakle prije nego što se dogodila drama između kralja Hamleta i Fortinbrasa. U Leartovim postupcima i Ofelijinom ludilu Fortinbras otkriva da je glavni pokretač dvaju ubojstava Polonije. Dakle, Polonije je ostvario da je kralj Hamlet ubio kralja Fortinbrasa i pomogao je u ubojstvu kralja Hamleta od Kladijeve ruke. Od onda su Hamletova i Polonijeva obitelj proklete i osuđene na propast. N. Abraham u *Hamletovoj utvari* Poloniju je dao motiv za zločin, a to je da je htio osvetiti svoju zemlju, Poljsku, ubojstvom Hamleta, kralja Danske, i Fortinbrasa, kralja

⁶¹ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 118.

⁶² Jones, E. 2001. *Hamlet i Edip*. Zagreb: Treći program hrvatskog radija., str. 215.

Norveške. Upravo zbog toga on je uvidio uzrok Hamletove dvojbe i kolebanja; „zato što je i njegov otac bio ubojica, on (Hamlet) se ne može osvetiti za njegovu smrt“.⁶³

„Abraham s *Hamletovom utvarom* stvara pretpovijest Shakespeareova *Hamleta* kako bi iz drame ekstrapolirao fiktivnu dramatsku i psihološku situaciju koja daje motive za Hamletov simptom otupljene osvete. Abraham u Polonijevim osvetničkim djelima vidi stvarni izvor drame“.⁶⁴ Kao što je već navedeno, Polonije je svojim spletkama započeo dvoboj između kralja Hamleta i Fortinbrasa, a na taj dan rođen je kraljević Hamlet koji je svojim rođenjem postao nasljednik zločina čiji je počinitelj bio njegov otac, a to je ubojstvo Fortinbrasa. To predstavlja povijest danske kraljevske obitelji što utječe na Hamleta i njegov karakter. Abraham u *Hamletovoj utvari* razotkriva tajne te pruža drami *Hamlet* svojevrsnu koherentnost i smisao.

Nadalje, Abraham u *Hamletovoj utvari* je radio sve kako bi pronašao način i mogućnost da se Hamlet izrazi, da izrazi svoje osjećaje i da pronade motiv za njegovo nedjelovanje, iako se taj motiv nalazio „izvan činjenica Shakespeareove drame“.⁶⁵ Abraham, za razliku od Freuda i Jonesa, je smatrao da uzrok Hamletova oklijevanja nije u njemu samome, već da se uzrok nalazi u samom Shakespeareovom tekstu. On je gledao na njega kao osobu koja želi djelovati, no ta želja mu je zakočena i sputana. Abraham je smatrao da izvor njegova ponašanja nije u njemu samome, kao što su to mislili Freud i Jones, već se radi o tajnom i nesvjesnom utjecaju nekog drugog. Također, drži da je sama tragedija *Hamlet* prepuna skrivenih tajni i značenja, a junaci, njihove rečenice i radnje vezane su uz skrivene događaje koji su se dogodili prije prve dramske scene. Jedna od skrivenih tajni je pojava Duha kralja Hamleta u oklopu kakvoga je imao u bitci s kraljem Norveške. Dakle, Duh Hamletova oca pojavio se stražarima u istom oklopu kojega je imao prije tridesetak godina kada se sukobio s Fortinbrasom. Zbog toga je Abraham uveo pojam 'trans – generacijske utvare', „kako bi opisao djelovanje psihičkog tereta koji se s jedne generacije na drugu prenosi u obliku zatajivanja i prešućivanja“⁶⁶, odnosno neka zatajena tajna ili zločin koji se dogodio prethodnoj generaciji prenosi se nesvjesno na svaku iduću generaciju u obliku zapletene šutnje.

⁶³ Rand, N. 1997. *Možemo li – poslije Freuda – još čitati Hamleta?*. T & T., str. 22.

⁶⁴ Isto, str. 31.

⁶⁵ Isto, str. 23.

⁶⁶ Isto, str. 35.

Uspoređujući Sofoklova *Kralja Edipa* i Shakespeareova *Hamleta*, Rand je zaključio da su obje tragedije tragedije osvete, no *Hamlet* je i tragedija zagonetke. Isto kao i kod *Kralja Edipa*, tako i kod *Hamleta* odlučujuće radnje događaju se prije prve dramske scene, no razlika je u tome da kod *Hamleta* nema osvete - provodi se istraga i saznaje se tko je ubojica, no izostaje motiv osvete koji je u *Kralju Edipu* prisutan. U *Kralju Edipu* Edipov se identitet spoznaje u isto vrijeme kada se događa vrhunac drame, dok je u *Hamletu* proces spoznavanja nepotpun i nedovršen jer, iako se otkrije tko je ubojica kralja Hamleta, svejedno imamo osjećaj da ništa nije otkriveno. Rand je smatrao da *Hamletova utvara* daje Shakespeareovoj drami „fiktivnu katarkitičku strukturu, sličnoj onoj *Kralja Edipa*“.⁶⁷ Zahvaljujući *Hamletovoj utvari* čitatelji mogu osjetiti katarzu jer se svi događaji i sve tajne raspetljavaju i razrješavaju.

Za Lacana je cijela tragedija *Hamlet* tragedija žudnje, a Hamleta je Lacan tumačio kao histerika. „Hamleta goni žudnja, ali budući da se radi o pravom histeriku, ta žudnja nije njegova“.⁶⁸ Lacan je uveo termin Drugoga te smatra Hamletovu žudnju žudnju Drugoga, a taj Drugi je njegova majka. Pitanje je do koje mjere je majka to Drugo kod Hamleta. Nadalje, za Lacana Hamlet nije primjer kliničkog slučaja, već je *Hamlet* tragedija koja pokazuje gdje se situira, smješta žudnja. On ne ide direktno ususret svojoj žudnji stoga je Lacan smatrao da je on opsesivac jer je za opsesivce tipično da čekaju i oklijevaju u izvršenju radnja zbog toga što je za njih vrijeme vlastite žudnje nedostupno. „Hamlet se zaustavlja iza Klaudija u molitvi, zaustavlja se jer nije još vrijeme, nije vrijeme Drugog; što god Hamlet bude učinio, učinit će to u trenutak upisanom voljom Drugog...“⁶⁹ Dakle, Hamlet slijedi volju Drugog sve do trenutka kada je suočen sa smrću, odnosno kada je smrtno ranjen.

Lacan je razmatrao i lik Ofelije te je za nju rekao da je izrazito dvosmislen lik jer „nitko nije uspio saznati je li ona sušta nevinost, ili je, naprotiv, drolja spremna na sve“.⁷⁰ Kao što je Hamletu majka bila žudnja, tako mu i Ofelija predstavlja oblik žudnje te samim time i njegova ludila, kako je to smatrao Polonije. Scena koja je vrlo značajna, a koja se baš i ne spominje u tumačenjima i psihoanalizi jest scena na groblju, nakon smrti Ofelije, u kojoj se Lear i Hamlet svađaju oko toga tko je više volio Ofeliju. Za Lacana je ta scena bila značajna jer se u tome okršaju Hamleta i Leara te njihova pomirenja Hamletu vraća vlastita žudnja koju je 'izgubio' kada je odbacio Ofeliju.

⁶⁷ Isto, str. 34.

⁶⁸ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 139.

⁶⁹ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 140.

⁷⁰ Isto, str. 141.

Nadalje, osim o žudnji, Lacan je primijetio da cijela tragedija govori o žalovanju. Hamlet žaluje što se njegova majka tako brzo preudala i što ona ne žaluje za ubijenim ocem. U temelju žalovanja nalazi se zločin isto kao i u *Kralju Edipu*, no u *Kralju Edipu* se „zločin događa na razini naraštaja junaka, a u *Hamletu* se već dogodio na razini prethodnog naraštaja“.⁷¹ Tako je za Lacana Hamlet dekadentan oblik edipske situacije - on se ne može suočiti sa simboličkom kastracijom, odnosno njegovo sjedinjenje s majkom i privrženost imaginarnom falusu moraju se prekinuti imaginarnom kastracijom. No, kroz tragediju Hamlet to ne može prekinuti, nego tek u trenutku suočavanja sa smrću. Lacan je uvidio da u trenutku kada je Hamlet ubio Polonija koji se nalazio iza zavjese, svi su smatrali kako je htio ubiti Klaudija, ali Klaudija je ostavio u molitvi, odnosno odgodio mu je ubojstvo. Javlja se pitanje što je zapravo htio ubiti? Lacan je istaknuo da je Hamlet kroz cijelu tragediju htio ubiti falus, a ne Klaudija. John. P. Muller je sažeo cijelu Lacanovu tezu u članku *Psihoza i žalovanje u Hamletu* te navodi da „Hamletovo oklijevanje u djelovanju proizlazi iz ovisnosti njegove žudnje o žudnji Drugoga i njegova bivanja subjektom kao označiteljem te žudnje, falusa. Ofelija je supstitut za falus kao izgubljeni objekt, a Klaudije ga utjelovljuje što sprečava Hamleta da ga ubije sve dok sam Hamlet ne umire te je oslobođen podčinjenosti falusu. Cijela drama pokazuje kako za Hamleta još nije došlo vrijeme za suočavanje s falusom“.⁷²

5.1. PSIHOSNALITIČKI PRISTUP OFELIJINOM LUDILU

Osim psihoanalitičkog pristupa Hamletu i razmatranju njegova ponašanja, vrlo je zanimljiv psihoanalitički pristup Ofeliji i njezino ponašanje, odnosno njezino 'kliničko, klasično ludilo', kako je to nazvala Željka Matijašević. Iako je lik Ofelije vrlo zanimljiv kroz cijelu tragediju *Hamlet*, rijetko tko se bavio razmatranjem njezina lika. Većinski je uvijek predmet razmatranja i analiza bio Hamlet. Upravo to je primijetila i istakla Carroll Camden u svom članku *O Ofelijinom ludilu*. U ovome završnom radu ću se ukratko osvrnuti na Ofeliju i njezino ludilo, doduše ne u toliko opsežnoj tematici kao što sam se osvrnula na Edipa i Hamleta.

U svome članku C. Camden je istakla nekoliko razloga, nekoliko scena zbog kojih je Ofelija postala ludom. Uzevši sve uzroke Ofelijina ludila, može se zaključiti da u svakom uzroku sudjeluje Hamlet. Kao prvi uzrok uzela je upozorenja Learta o Hamletovim nečasnim namjerama s njom. „Leart: 'Što se Hamleta / I ljubavnog ševrdanja mu tiče, / Ti drži, da je sve

⁷¹ Isto, str. 142.

⁷² Isto, str. 143.

to samo hir / I igra krvi; da je ljubica / U proljetnoj mladosti prirode, / Što rana je al nestalna, i ljupka / Al netrajna; tek za trenutak miris/ I ugodnost – i ništa više.“⁷³ Iduće su Polonijevi savjeti i upute za Ofelijino ponašanje prema Hamletu. „Polonije: 'I zato odsad budi škrtija / U djevičanskom svom drugovanju / I više cijeni svoju dokolicu, / No da na sastanak na zahtjev ideš.“⁷⁴ „Polonije: 'Riječju - / kad on (Hamlet) se kune, ne vjeruj mu, kćeri, / Jer njegove su kletve svodilje / I nisu čiste, kako ih odijelo / Pokazuje, već posrednice su / Za grešne želje...“⁷⁵ Uzrok koji je najviše potresao Ofeliju, a zbog čega je doživjela šok, svakako dolazi od samog Hamleta kada joj jednom prilikom govori neka ide u samostan. Tada Ofelija shvaća da ju Hamlet uistinu odbacuje. „Hamlet: 'Idi, dosta je – od toga sam poludio. Ne ćemo, velim, više da znamo za ženidbu. Oni, koji su već oženjeni, neka žive – svi osim jednoga – a drugi neka ostanu, kako jesu. – U samostan – idi.“⁷⁶

Lik Ofelije u *Hamletu* jest, prema sudu, čista objektivnost⁷⁷, a ona svoju subjektivnost dobiva putem muških figura u tragediji, putem ljubavnika Hamleta i svog oca Polonija. Kada shvati da ju Hamlet ne želi, odnosno kada ju odbaci govoreći joj neka ide u samostan i u trenutku umiranja njezina oca, ona „nema više muškog lika koji bi je održavao cjelovitom, koji bi je legitimirao kao subjekt te se krajnje urušavanje subjektivnosti podudara s gubitkom razuma“.⁷⁸ Činjenica da Ofelija nema svoju subjektivnost prisutna je i nakon što se ubije. Čak je i njezino samoubojstvo lišeno subjektivnosti zato što taj događaj Gertruda prenosi, a to je objektivno prenošenje događaja. O Ofeliji i njezinu samoubojstvu govori se objektivno isto kao što je i kroz cijeli svoj život, kroz cijelu tragediju bila objekt koji nije imao svoju subjektivnost.

Budući da Ofelija nema svoju subjektivnost, odnosno da svoju subjektivnost dobiva putem muških figura, ona je takoreći razapeta između svog brata i oca te Hamleta. Lik Ofelije u suštini odgovara definiciji žene u patrijarhalnom društvu elizabetanskog vremena zato što je posve lišena subjektivnosti i autonomije. Problem koji se javlja jest taj da u „idealnom' patrijarhalnom obrascu, otac te sin kao njegov 'produžetak' predali bi kćer/sestru sljedećem muškarcu u nizu – supružniku, no događa se da su zahtjevi oca/brata i ljubavnika oštro

⁷³ Shakespeare, W. 2017. *Hamlet*. Kostrena: Lektira., str. 21.

⁷⁴ Isto, str. 25.

⁷⁵ Isto, str. 25.

⁷⁶ Isto, str. 65.

⁷⁷ Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international., str. 174.

⁷⁸ Isto, str. 174.

suprotstavljeni te duboko narušavaju 'pitomo' kruženje ženskih objekata⁷⁹. Zbog toga Ofelija ne zna kome duguje svoju odanost, koga da sluša, oca ili ljubavnika, te ju to dodatno slama. Nadodajmo tome da je njezin ljubavnik, Hamlet, ubojica njezina oca, Polonija.

Nakon svega izrečenog nije čudo da je Ofelija zapala u 'kliničko' ludilo i počinila samoubojstvo.

⁷⁹ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 175.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog završnog rada bio je prikazati različite psihoanalitičke pristupe Sofoklovu *Kralju Edipu* i Shakespeareovu *Hamletu*. U samoj srži psihoanalize dvaju tragedija jest Edipov kompleks koji je razradio jedan od najvećih psihoanalitičara Sigmund Freud. U temelju njega pojavljuje se nesvjesna incestna želja za majkom i agresivna želja prema ocu kojega dijete vidi suparnikom te ga se želi riješiti. Sofoklova tragedija *Kralj Edip* poslužila je Freudu kao polazišna točka njegove teorije Edipova kompleksa, navodeći Edipa kao aktivnog subjekta trokuta majka – dijete – otac, dok je Shakespeareovog Hamleta smatrao pritajenim Edipom čije nesvjesne težnje realiziraju drugi.

Osim Freuda, u radu sam spomenula i druge psihoanalitičke pristupe Edipu i Hamletu, a to su psihoanalitički pristupi Fromma, Lacana, Nussbaum, Jonesa i Randa. Spomenuti psihoanalitičari su jedni od vodećih, a njihove analize Edipa i Hamleta činile su mi se podosta zanimljivima. Svaki od njih svoju analizu započinje Edipovim kompleksom, no ne slažu se svi s pojedinim sastavnicama Freudove teorije kompleksa. Erich Fromm isticao je da je upravo majka ta koja dijete zavodi, dok je Freud incestnu želju djeteta prema majci smatrao urođenom. Također, je Fromm nadodao da je objekt straha kod djeteta majka, a ne otac, kako je to tvrdio Freud te kao primjer tome naveo je slučaj malog Hansa. Lacan se slagao s Frommom oko objekta straha i naveo je da se dijete boji majke, a ne oca te da je upravo majka ta koja ne dopušta djetetu da se ostvari kao pojedinac. Što se tiče M. Nussbaum, ona je problematizirala cjelokupno Freudovo shvaćanje *Kralja Edipa*. Smatrala je da se u tragediji uopće ne radi o Edipovom kompleksu, već da je glavna tema i problematizacija obrat sreće. Navela je kako Edip ne može imati nesvjesnih poriva prema majci i ocu zato što ih nikada nije upoznao, niti u najranijem djetinjstvu. Edip je kroz cijelu tragediju jednostavno imao splet nesretnih okolnosti, bio je igračka sudbine.

Što se tiče Hamleta, kod njega je zanimljivo njegovo oklijevanje u ispunjenju osvetniče zadaće koju mu zadaje Duh njegova oca. Freud je smatrao da Hamlet nije nesposoban za djelovanje jer je kroz tragediju jasno vidljivo da je u stanju djelovati, čak i ubiti ako je to potrebno. Freud je uvudio razloge Hamletova oklijevanja u teoriji Edipova kompleksa. Hamlet nesvjesno želi biti Klaudije koji je ubio njegova oca i oženio njegovu majku, no problem je u tome da ako ubije Klaudija, tada će, u suštini, ubiti samog sebe. Jones se složio s Freudom oko činjenice da je Hamlet u djetinjstvu morao dijeliti majčinu ljubav s ocem pa je oca počeo smatrati suparnikom te ga je potajno htio ukloniti kako bi sam uživao u majčinoj

ljubavi bez ikakvih prijetnji. Rand je svoj članak napisao na temelju šestog čina drame N. Abrahama *Hamletova utvara*. Za razliku od Freuda i Jonesa, Abraham drži da uzrok Hamletova ponašanja nije u njemu samome, već da se uzrok treba pronaći u samoj Shakespeareovoj tragediji *Hamlet* koja je prepuna tajni i skrivenih značenja. Što se tiče Lacana, on drži Hamleta histerikom i opsesivcem kojega goni žudnja, ali ta žudnja nije njegova, već je to žudnja Drugoga - njegove majke⁸⁰. Lacan drži tragediju *Hamlet* tragedijom o žudnji, ali i o žalovanju jer primjećuje Hamletovo žalovanje kroz cijelu tragediju. Nadalje, on je za Lacana dekadentan oblik Edipske situacije, odnosno smatrao je da se Hamletova privrženost imaginarnom falusu i njegovoj majci moraju prekinuti imaginarnom kastracijom. No, Hamlet to tek može prekinuti u trenutku kada je suočen sa smrću. Lacan je istaknuo da je Hamlet kroz cijelu tragediju htio ubiti falus, a ne Klaudija.

U radu sam se također osvrnula i na psihoanalitički pristup liku Ofeliji iz tragedije *Hamlet* uz pomoć članka C. Camden *O Ofelijinom ludilu*. Camden je istaknula nekoliko scena iz tragedije koje dovode do Ofelijinog ludila, odnosno do njezinog 'kliničkog, klasičnog ludila', kako je to nazvala Ž. Matijašević. Također u svojem radu smatra kako Ofelija nema svoju subjektivnost i autonomiju, već ih dobiva putem muških figura – Hamleta te svog oca i brata – između kojih je 'razapeta' i ne zna kome duguje svoju odanost - svom ljubavniku Hamletu ili ocu i bratu.

Freud je, kako Edipa, tako i Hamleta, pronašao u svakome od nas. Edip i Hamlet kao književni likovi su, po njegovu sudu, svojevršno ogledalo i odraz realnog svijeta, svijeta u kojem živimo i ljudi u njemu. Upravo zbog toga valja psihoanalizirati književne likove jer na taj način možemo pokušati spoznati same sebe i druge kao i ono nesvjesno u nama samima i drugima.

⁸⁰ Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM., str. 139.

7. POPIS LITERATURE

1. Aristotel. 1983. *O pjesničkom umijeću*. Zagreb: August Cesarec.
2. Durić, D. 2013. *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*. Zagreb: Leykam international.
3. Elliott, A. 2012. *Uvod u psihoanalitičku teoriju*. Zagreb : Zagrebački holding, Podružnica AGM.
4. Freud, S. 2001. *Tumačenje snova*. Zagreb: Stari grad.
5. Fromm, E. 1989. *Kriza psihoanalize: analitička socijalna psihologija i društvena teorija*. Zagreb: Naprijed.
https://www.academia.edu/5718982/Erich_Fromm_Kriza_psihoanalize_Analiti%C4%8Dka_socijalna_psihologija_i_dru%C5%A1tvena_teorija
6. Jones, E. 2001. *Hamlet i Edip*. Zagreb: Treći program hrvatskog radija.
7. Kulenović, M. (2016). *Empatija u Freudovim teorijskim razmatranjima i psihoanalitičkoj perspektivi*.
<https://hrcak.srce.hr/177374>
8. Matijašević, Ž. 2006. *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*. Zagreb : AGM
9. Matijašević, Ž. 2011. *Uvod u psihoanalizu : Edip, Hamlet, Jekyll/Hyde*. Zagreb : Leykam international.
10. Nussbaum, M. 2011. *Kralj Edip i antičko nesvjesno*. Tvrđa, 1-2.
11. Rand, N. 1997. *Možemo li – poslije Freuda – još čitati Hamleta?*. T & T.
12. Shakespeare, W. 2017. *Hamlet*. Kostrena: Lektira.
13. Sofoklo 2000, *Kralj Edip*. Zagreb : SysPrint
14. Solar, M. 2008. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga.
15. Solar, M. 2006. *Rječnik književnog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing
16. Starobinski, J. 1990. *Edip i Hamlet, u Kritički odnos*. Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića.
17. Ward, I., Zarate, O. 2002. *Psihoanaliza za početnike*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk.
18. Žižek, S. 2005. *O vjerovanju : nemilosrdna ljubav*. Zagreb : Algoritam